

ALBERT FERENC (1811–1883): A GELLÉRTHEGYI CSILLAGDA PUSZTULÁSA¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István
vezetésével, közreműködött: Vargha Domokosné**

Albert Ferenc álladalmi segéd-csillagász és tanár beszámolója a gellérthegyi egyetemi csillagda pusztulásáról

„Tisztelt Bizottmány!

Hivatalosan felszólítva, Budaváros ostromlása és bevétele alatt az országos egyetemi csillagdában történt tetemes kár iránt magamat igazolom, következő sorokban mint böcsületes ember az ezen szomorú idő alatt az egyetemi Csillagdában történt minden eseményeket mennyire lehet röviden, de velősen és lelkiismeretesen előadni bátorkodom.

Huszonnégy év óta az Intézetnél szolgálván és benne úgyszólván fölnövekedvén, a Csillagdával történt szomorú eseményeket jobban fájlalom, mintha magam életét elvesztettem volna. De reményem, hogy valamint öntudatom tiszta úgy egyszerű és a legszigorúbb valóságon alapuló előadásomból ki fog világolni, miszerint és ezen rendkívüli viszonyok közt mindent tettem mit ezen felséges intézet megmentésére megtenni tehetségemben állott.

A Csillagda mindaddig háborítatlan maradt, míg a magyar sereg Pest szomszédjában nem gyanított. De midőn ennek híre keletkezett sok nép a hegyre jött, mire a Militärisch-politische Kommission elébe idéztettem, és attól szigorúan odautasítottam, miszerint nemcsak magamnak ezentúl csövékkel élnem nem szabad, hanem miszerint a csövek használtatása úgy nekem, mint az intézet többi személyzetének egyáltalában megtiltatik. Azon megjegyzésemre, miszerint ezen rendeletet ne hozzám, ki az intézet főnöke nem vagyok, hanem ahhoz intéztessék, azon parancsot vevém, hogy a tudtomra adott szigorú megtiltást Mayer Lambert főnök úrral is közöljem, mit még az nap meg is tettem. Erre a csövek úgy mint maga az intézett elzárattak, és munkálatainkat a legszükségesebb csillagászati teendőnkre szorítkozva senkit a csillagdába nem vezettünk. Ezután egy pár nappal mintegy március 20dika körül ott termett egy császári őrcsapat, mellynek feladata volt az egész vidéken csöveinken körülnézni és az észrevett minden gyanús eseményekről a császári főparancsnokságnak jelentést tenni. Ezután néhány nappal ezen őrcsapat parancsnokául egy utász tiszt úr rendeltetett ki, husvét napján pedig Hoffmann cs. k. tábornoki ezredes úr jelent meg a Csillagdában, ki főparancsnokul volt rendelve a most igen számos őrcsapatnak is ki egészen Aprilis 22dikeig ott maradván szinte a tájékot éjjel nappal csövön megvizsgálta és az észrevett eseményeket a cs. k. főparancsnokságnak följelentette. Eltávozása után ismét egy főtiszt úr vitte az őrcsapatot. Aprilis 22-én egyszerre eltűné az igazgató Úr anélkül, hogy szándékolt elutazásáról legkisebb tudomásom lett volna, én elutazását Andrassy tisztelendő Úrtól hallám legelőször, ki nekem a könyvtár kulcsait elhozta, és én mihelyt igazgató Úr elutazásáról

¹ Forrás: A Gellérthegyi Csillagda pusztulása. Albert Ferenc álladalmi segéd-csillagász és tanár beszámolója a gellérthegyi egyetemi csillagda pusztulásáról. = Élet és Tudomány, 1994. 11. sz. pp. 329–330.

étesültem volna, kötelességemnek tartottam azt az egyetem Rectorának írásban bejelenteni, noha Hentzi cs. k. várparancsnok Úr nyomtatott rendeletben mindekit a legszigorúbb büntetésekkel fenyegetett, ki a poszton székelő hatóságokkal érintkezésbe evezkedik. Én jelentésemet beadni azért éreztem magamat kötelesnek, mivel az egyetem közvetlen fölebbvalóm, de jelentésem, fájdalom, minden válasz nélkül hagyatott. Így magamra hagyatva is mindig a császári őrcsapat szemügye alatt állván az intézetet biztosnak hívék, de egyszersmind Hentzi tábornok placátjától megijesztve, mellyben ellentétben Havas József akkori királyi kormánybiztos Úr nyugtató hirdetésével a várnak erős védelmezése nekünk Buda lakosainak tudunkra adatott, és gyanítván, miszerint még igen véres jeleneteknek lehetünk szemtanúi, azon kéreessel folyamodtam Abele Ferencz akkori őrcsapatparancsnok és háznagy Úrhoz, miszerint sziveskedjék az eszközöknek általam szükségesnek tartott elrakatásában segédkezet nyújtani. Azonban azt nyervén a császári parancsnok Úrtól válaszul, hogy ezt előbb a várparancsnok Úrnak bejelenteni köteles volna, hadnagy Úr maga személyesen ment el Hentzi tábornok Úrhoz honnan azon válasszal tért vissza: hogy az általam indítványozott dolog (ti. az eszközök elhordatása) szükségtelen tett, mellyet ő meg nem engedheti, mert ő olly jeles tudományos intézetet megrontani soha nem fog...

Amint 10 óra felé a huszárok mindenfelől, de kivált Budaörsről közelegtek, a császári őrcsapatparancsnok Ábele [Abele] Ferencz hadnagy Úr, Hentzi tábornok Úrhoz küldött útmutatásért és ettől azon parancsot vevén, miszerint a várba vonuljon vissza, 11 óra felé embereivel a hegyet oda hagyva, a várba visszavonult. Elmenete után, mintegy $\frac{3}{4}$ órával már a hegyen termettek a huszárok, egy nemzeti lobogót hozván magukkal, mellyet a gőzhajói jelfán azonnak kitűztek. Most hozzáfogtam az egyetem sajátjának biztosításához, és a maga jószágát abba hagyva, legelőször minden üvegeket a csövekről leszedtem és azokat biztonságos helyekre vittem. Munka közben egy magyar ágyuüteg hozattatott fel hegyünkre, mellynek parancsnokát minden tölem kitelhető módon kértem, hogy ágyuit ne az intézet szomszédjában, hanem attól nagyobb távolban állítsa fel. De kéreéseim siker nélkül maradván az ágyuztatás tőlünk a várba és onnan hozzánk már mindjárt 3 óra után megkezdett és élénken folyvást tartott. Az alatt bizonyos Erlanger Lajos Úr, a fiam tanítója és Krancz Venczel háziszolga segítségével az eszközöket szétszedni és a szögletekbe a legvastagabb falak mögé elrakni iparkodtam. Május 5-én Nagy Sándor [Nagy-Sándor] tábornok Úr jött fel az intézetünkbe onnan a várat szemlélni jött továbbá ágyufődezetre és házórzetre egy egész honvédszászlóally (mely naponta felváltatott) az ágyuztatás pedig olly élénken és hathatósan folytatódott, hogy még az nap délelőtt több golyó a ház főfalán keresztül, konyhámba, ebédlőmbé az intézet termébe is így több helyre ütött, és már a házbani tartózkodás életveszéllyel vala egybekötve...

Másnap, úgy mint vasárnap 6-dikán reggeli 5 órakor az első bomba csapott bé a Csillagda épületébe, mire fölkérvén Aulich tábornok Urat segítségért az eszközök megmentésével a lehetőségig védtem és nem gondolván az avval egybekötött életveszéllyel folyvást a teremben működtem segítve több lelkes polgároktól (például Kammerer Frigyes budai szitásmestertől, Dink Dávid pesti kereskedőtől, és több más böcsületes polgároktól, kiket személyesen ugyan, de név szerint nem ismerem) és honvédektől (kiknek egyike munka közben golyó által megsebesült, még magamat egy 18 fontos ágyugolyótól okozott légnyomás földhez csapott). Miután nem kevés zavarodásomra tapasztaltam volna, hogy az eszközök elpakolására szolgáló ládákból már csak három létezik, mert az idő folytában elrodhattak, a megmentendő eszközöket, könyveket és irományokat, hamarjában ki a szabadba, kertembe vittem, hol honvédorcsapat által megőriztettek; a mely darabokat pedig nagy súlyok vagy vitelre alkalmatlan idomuk miatt azonnal szabadra kivinni lehetetlen volt a két torony aljából emelkedő 9 lábnyi átmérőjű kőoszlopok mögé rakattam le. Dél felé a bombázás türhetlenné válván, az akkor ott tanyázó honvéd zászlóally parancsnokától elküldtettem is miután mindent katonai őrizet alatt láttam, el is mentem a Sáros fürdőbe családomat falura küldendő, mert

éppen a fördőkapu előtt egy borért menő szegény leányt megölte egy granát. Családom falura kiszállítása után is miután este felé a bombázás kissé megszűnt volna, ismét felnéztem a hegyre, s mit nappal a szabadra megmentettem volna, éjjel hol levitettem a városba a Rádféle téglavetőbe, hol pinczémbé elraktam, és elzártam. Ezen munkát több napig folytattam elrakván mindent a három ajtóval elzárt pinczémbé, vagy amit vinni lehetett, elvitetvén a városba...

És evvel befejezván a történt dolgoknak tiszta valóságán alapuló előadását nem átalom, sőt szoros kötelességemnek ismerem egyenesen kimondani miszerint még a honvédeknek egy nagy része magát igen tisztességesen viselte, az intézetnek erőszakos feltörése és az ott biztosan elrakott holminak elidegenítése az nap történt, midőn a vadászok előörsi szolgálatra a hegyen megjelentek és hogy ezen adott rossz példát az utána következett honvédektől a budai lakosság egy megromlott részével egyetemben utánoztatott; hogy azomban azon rémítő pusztítás után, melyet a várbeli ágyuk az épületen okoztak és azon nagy ingerültség mellett, mellyel a honvédek a csillagda iránt viseltettek, örülni, sőt bámulni kell, hogy még annyit tudtam biztosítani 's hogy e tekintetben kiválts Aulich és Nagy Sándor [Nagy-Sándor] tábornok Uraknak tartoznak hálás köszönettel, kik folytonos fáradozásaimat eréllyel és szigorral elősegíteni sziveskedtek.

Végre bizván a tisztelt bizottmány igazság szeretetébe, és fenntartván magamnak az eddig megtett nem csekély költségekről maga idején okmányolt számadásomat benyújtani, valamint az általam vallott tetemes kár némileges megpótlását a tisztelt bizottmány szíves figyelmébe ajánlván, bátor vagyok a megmentett eszközöknek személyes felügyelése alatt történendő megigazítására aránylagos előlegezést – körülbelül 500 pengő forintot – kieszközlését megkérni: egyébiránt szíves tisztelettel maradván:

Tisztelt Bizottmánynak
Budán Junius hó 28dik napján 1849.
alázatos szolgája

Dr. Albert Ferenc
álladalmi segéd-csillagász és tanár
az egyetemi Csillagdánál”